

Vad var Vandilsvé?

ANDERS ANDRÉN

ABSTRACT: *Vandilsvé is mentioned one single time in Helgakviða Hundingsbana II:35, and it is usually understood as a theophoric place-name. The first element has been read as the name of an otherwise unknown Vandal god, *Vandill, but this interpretation has fallen out of favour today. Another reading is based on the fact that sacral names ending in -vé (-vi) do not necessarily have names of deities as their first element. An example is Töravi, which derives from the old name for the island of Södertörn (Tör) and means “the sacred place of the inhabitants of Tör”. As a parallel to Töravi, it is possible that Vandilsvé refers to Vendill, the old name for the district of Vendsyssel, and means “the sacred place of the inhabitants of Vendel”. Supported by archaeology, the discussion focuses on four different sites in Vendsyssel, which might more or less plausibly represent Vandilsvé; these are Lindholm Høje, Stentinget, Liver, and Ejstrup. In conclusion, it is discussed what impact such an interpretation may have for our understanding of the three eddic poems about Helgi Hundingsbani and Helgi Hjörvarðsson.*

SAMMANDRAG: *Vandilsvé omtalas en enda gång i Helge Hundingsbane II:35, och brukar uppfattas som ett teofort namn för en plats. Förleden har tolkats som namnet på en för övrigt okänd vandalsk gud *Vandill, men få tror idag på denna tolkning. En annan tolkning kan utgå från att vissa sakrala namn på -vé (-vi) inte har gudanamn som förled utan andra företeelser. Ett exempel är Töravi, som kommer av det gamla namnet för ön Södertörn (Tör), och som betyder “Törbornas helgedom”. Som en parallell till Töravi skulle Vandilsvé kunna syfta på Vendill, det gamla bygdenamnet för Vendsyssel, och betyda “Vendelbornas helgedom”. Med hjälp av arkeologi diskuteras fyra olika platser i Vendsyssel, vilka med större eller mindre sannolikhet skulle kunna representera Vandilsvé, nämligen Lindholm Høje, Stentinget, Liver och Ejstrup. Avslutningsvis diskuteras vad en sådan tolkning kan ha för konsekvenser för synen på de tre Edda-dikterna om Helge Hundingsbane och Helge Hjörvarðsson.*

KEYWORDS: *Helgakviða Hundingsbana II; sacral names; district names; Vendsyssel; central places*

I december 2013, när jag, Jens Peter Schjødt och John Lindow var i avslutningen av ett års inspirerande vistelse vid Swedish Collegium for Advanced Study i Uppsala, fick jag för första gången läsa och kommentera Johns och Jens Peters utmanande text *The divine, the human, and in between*. Det är en text som idag är publicerad som det avslutande kapitlet i volym 2 av *The Pre-Christian religions of the North, History and Structures* (Lindow och Schjødt 2020). Texten är utmanande därför att den på sitt sätt ifrågasätter den grundläggande premissen för hela verket *The Pre-Christian Religions of the North*, vilken bygger på en tydlig uppdelning mellan denna värld och en annan värld, som inte är fullt åtkomlig för människor (Schjødt 2020). I kapitlet *The divine, the human and in between* upplöses däremot den tydliga uppdelningen mellan denna och den andra världen, eftersom texten berör människor, gudar och heroiska figurer som rör sig relativt obehindrat mellan världarna. Till dessa figurer hör Helge Hundingsbane och Helge Hjörvardsson, som är huvudpersoner i de tre eddadikterna Helge Hundingsbane I, Helge Hjörvardsson, Helge Hundingsbane II (Lindow och Schjødt 2020, 972-977). Jens Peters och Johns text fick mig att återläsa dessa dikter, för att till fullo förstå de gränsöverskridande aspekterna av dessa figurer. Men vid min omläsning stötte jag också på det svårförklarliga begreppet *Vandilsvé*; ett begrepp som jag nu ska försöka utreda närmare.

Vandilsvé

Ordet Vandilsvé uppträder en enda gång i slutet av det andra kvädet om Helge Hundingsbane. Bakgrunden är att Helge till slut dör i en strid med sin svåger Dag Högnesson, som hämnas för att Helge tidigare har dödat Dags far Högne. Efter striden meddelar Dag sin syster Sigrun att Helge är död. Sigrun blir förtvivlad och Dag försöker därför kompensera Helges död med en mansbot till Sigrun och hennes söner. I strof 35 står:

Böter i guld
bjuder dig din bror,
hela Vandilsvé
och Vigdalar.
Hälften får du
av vår hembygd
som tröst, du stolta,
för dig och sönerna.

(Lars Lönnroths översättning i *Den poetiska Eddan* 2016, 276)

Sammanhanget gör att Vandilsvé inte kan tolkas på något annat sätt än som ett ortnamn. Vandilsvé och Vigdalar är egendomar i "vår hembygd", som Dag vill lämna som mansbot till systemen och systemsönerna. I de två kvädena om Helge Hundingsbane förekommer ovanligt många ortnamn, och de har tidigare diskuterats i olika försök att geografiskt placera diktcykeln i olika skandinaviska regioner. Samtidigt har flera ortnamn uppfattats som mytiska eller som poetiska konstruktioner, för att skapa allitterationer i stroferna. Vandilsvé och Vigdalar har förslagits som ett exempel på just en

sådan poetisk konstruktion (se forskningsöversikt av Wessén 1927). I första hand bör Vigdalar ses som en poetisk konstruktion för att skapa en allitteration till Vandilsvé.

Vandilsvé har också diskuterats i förhållande till teofora ortnamn, med paralleller i ortnamn som Frösvi, Odensvi och Torsvi. Frågan i detta sammanhang gäller vad förleden Vandil skulle kunna avse. Med inspiration från Magnus Olsens studier av sakrala namn argumenterade Rudolf Much för att förleden syftade på en för övrigt okänd gud, *Vandill, som skulle ha varit vandalernas huvudgud. Vandilsvé såg han som en helig lund för denna okända gud *Vandill, och jämförde med Tacitus beskrivning av den heliga lunden hos stammen Naharvali. Dessutom påpekade Much att namnet *Vandill finns inneslutet i det mytiska namnet Aurvandill, som på något sätt hänger samman med stjärnor (Much 1926; jfr. de Vries 1957, 137-138). Muchs idé har uppfattats som spännande, men inte särskilt övertygande, eftersom det saknas andra belägg för denna tänkta vandaliska gud (Simek 1993, 351). Ingen har heller presenterat något bärkraftigt alternativ till Much, så vad var Vandilsvé?

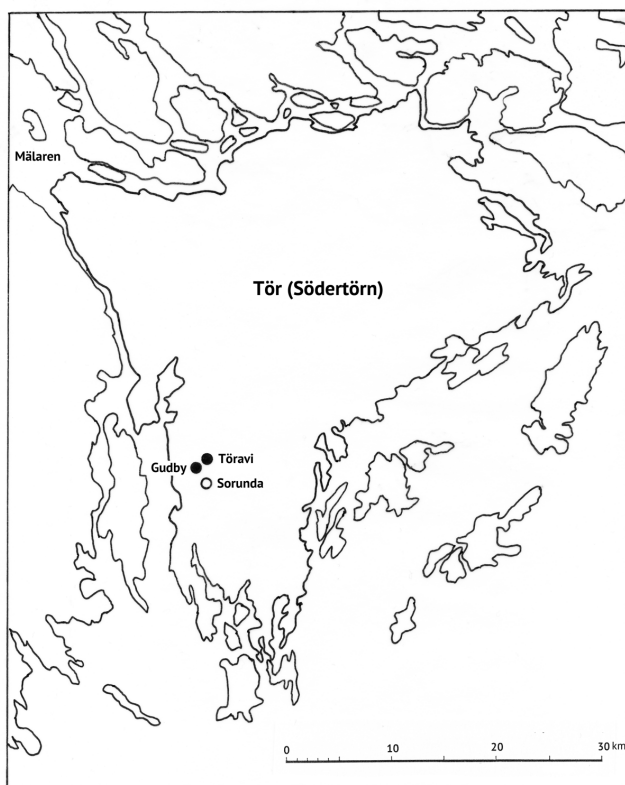
Sakrala namn på *-vi*

Ända sedan Magnus Olsens grundläggande studier av sakrala ortnamn har dessa varit en del av diskussionen om den norröna religionen, men som flera ortnamnsforskare påpekat finns olika typer av sakrala ortnamn (se till exempel Vikstrand 2001). Teofora ortnamn är baserad på gudanamn, som kan kombineras med olika ortnamnsled som i sig själva inte nödvändigtvis är sakrala, till exempel Fröberga, Odensåker och Torslunda. En annan grupp ortnamnsled är sakrala i sig själva, som *-al*, *-harg*, *-helig*, *-hov* och *-vi* (Vikstrand 2001, 166-365). Dessa namn kan vara självständiga ortnamn, som Harg, Helgö, Hov och Vi, men de kan också kombineras med gudanamn, som Odensharg, Torshov och Frövi. Intressant i detta sammanhang är dessutom att ortnamnsledet *-vi* kan kombineras med andra förled, som inte nödvändigtvis syftar på gudomligheter. I Mellansverige finns några exempel som Per Vikstrand har diskuterat. Det rör sig om bland annat Ekevi, Medevi, Skedvi och Tyrved. Ekevi syftar på ekar, Medevi kanske på en placering mellan två bygder och Skedvi troligen på hingsthetsning (Vikstrand 2001, 304-316).

Namnet Tyrved, som 1281 skrivs Tøræwi, har däremot en annan bakgrund, som kan få konsekvenser för tolkningen av Vandilsvé. Tyrved/Töravi är namnet på en by i Sorunda socken i sydvästra delen av halvön Södertörn, som under järnåldern och vikingatiden var en stor ö mellan Mälaren och Östersjön (Fig. 1). Södertörns ursprungliga namn var Tör, och därför kan Tyrved/Töravi tolkas som "Törbornas helgedom". Intressant nog heter Tyrveds/Töravis grannby Gudby, som betyder "gudens by". I Sorundabygden finns dessutom en ovanlig koncentration av 12 bevarade storhögar från yngre järnåldern. Ortnamnen tillsammans med storhögarerna visar att Sorundabygden var Södertörns religiösa och politiska centrum under yngre järnåldern (Vikstrand 2001, 316-319).

Tyrved/Töravi är en ovanlig namnform, men det finns åtminstone en dansk parallell. I *Necrologium Lundense* från mitten av 1100-talet nämns den senare försvunna byn

Winningawe i Tune herred på mellersta Sjælland. Med ledning av den bevarade grannbyn Vindinge kan Winningawe/Vindingevi tolkas som "vindingarnas helgedom" (Vikstrand 2001, 317). Vandilsvé kan tillhöra samma namntyp, och förleden Vandil skulle då kunna motsvara Vendill, den äldre namnformen för Vendsyssel i nordligaste Jylland, norr om Limfjorden. Med detta perspektiv kan Vandilsvé tolkas som "Vendelbornas helgedom". Följdfrågan blir då var en sådan plats kan ha varit lokaliserad.

Figur 1: Södertörn (Tör), med Töravi, Gudby och Sorunda.

Vendsyssel och Vandilsvé

Något danskt ortnamn Vendelsvi, som Töravi, finns inte bevarat, och därför måste sökandet efter en lämplig plats bygga på indicier i historiska och arkeologiska källor. I Kung Valdemars jordebok, som är den första systematiska geografiska översikten över Danmark från cirka 1230, kallas Vendsyssel för Wændlesysæl och Wendelsysel. Området kallas för Wendel och Wendle av den engelsk-danske historieskrivaren Ælnoth

cirka 1100 och Wendila av den tyske historieskrivaren Adam av Bremen cirka 1075. I den isländska litteraturen kallas regionen genomgående för Vendill. Namnet Vendill var ursprungligen troligen en beteckning för Limfjorden, som den vindlande fjorden (översikt av Hald 1965, 245-246).

Vendill eller Vendsyssel bestod under medeltiden av sex härader. Den tidigmedeltida staden Hjørring i nordvästra Vendsyssel var ett politiskt och kommersiellt centrum. Här fanns en kungsgård, ett sysselting och en mindre stad med tre socknar (Andrén 1985, 158, 201-202). Tidiga uppgifter om ett biskopssäte för Vendsyssel, Thy och Mors är något motstridiga. Adam av Bremen skriver cirka 1075 om biskopssätet Wendila, som han intressant nog uppfattade som både en region och en plats. Han nämner ön Wendila som den nordligaste delen av Jylland (Adam av Bremen 1984, IV:1, 16). Samtidigt skriver han att efter biskop Wals död insatte ärkebiskopen i Hamburg fyra biskopar i Jylland, nämligen i Ribe, Århus, Viborg och Wendila (Adam av Bremen 1984, IV:2). Dessutom nämner Adam att Sjælland i väster vetter mot Jylland och "städerna/samhällena" (civitates) Århus, Viborg och Wendila (Adam av Bremen 1984, IV:5). I dessa fall verkar alltså Wendila snarast vara en plats. Att Wendila skulle motsvara en plats har avfärdats som ett missförstånd av Adam av Bremen (till exempel Krongaard Kristensen 2013, 9), men med tanke på att det kan ha funnits en plats kallad Vendelsvi är det inte otänkbart att Wendila motsvarande både en plats och en region. Ett möjligt parallellt namnskick är Slesvig/Schleswig, som är namnet för både en stad och en region sedan medeltiden.

Senast från början av 1100-talet har biskopssätet legat i Børglum, cirka 16 kilometer sydväst om Hjørring. Børglum omtalas som kungsgård redan 1086. Ytterligare en plats, Vestervig i södra Thy, har utpekats som biskopssäte, men det bygger bara på en enda uppgift. Enligt Roskildekrönikan föll biskop "Kjeld från Vestervig" (*Ketillus Westeruicensis*) i slaget vid Foteviken i Skåne 1134, medan Knytlingasagan anger att samme biskop kom från Hjørring. Förmodligen anger beteckningen från *Vestervig* att biskopen härstammade därifrån eller tidigare ha varit verksam där, medan lokaliseringen till Hjørring kan ha angett att Børglum låg nära Hjørring (Krongaard Kristensen 2013, 9-15).

Före 1000-talet finns inga skriftliga källor om Vendsyssel, vilket innebär att sökandet efter ett äldre Vandilsvé måste bygga på arkeologiska källor. Ett sådant sökande kan utgå från arkeologiska försök att under de senaste drygt 60 åren lokalisera olika järnålderscentra i Vendsyssel. Det rör sig om Lindholm Høje, Stentinget, Liver och Ejstrup (Fig. 2).

Lindholm Høje, som ligger på en höjd vid Limfjorden mitt emot Ålborg, hyser Danmarks största bevarade gravfält från yngre järnåldern (cirka 400-1000) och omfattande samtida bebyggelse. Gravfältet är mycket välbevarat, eftersom det under århundraden har blivit översandat. Det påträffades i slutet av 1800-talet, och undersöktes i sin helhet 1952-58 (Ramskou 1976). Även om gravfältet är skadat består de bevarade delarna av cirka 700 gravar, som är markerade med högar och resta stenar i olika geometriska former, som treuddar, cirklar och skeppssättningar (Høilund Nielsen 1994). Vid gravfältet har även undersökts delar av bebyggelse från 700- och 800-talen

samt från 1000-och 1100-talen, medan icke utgrävda delar av bebyggelsen har påträffats genom metalldetektorundersökningar (Pedersen 1994). Med tanke på platsens läge vid Limfjorden föreslog utgrävaren Thorkild Ramskou att den skulle vara identisk med Adam av Bremens Wendila (Ramskou 1958). Denna identifiering har fortfarande visst stöd (Gelting 2020), även om andra idag ifrågasätter idén. På 1950-talet var den påträffade bebyggelsen nästan unik, men idag efter mer än ett halvt sekels bebyggelsearkeologi motsvarar bebyggelsen vid Lindholm Høje snarast en normal landsby (Lerche Trolle 1994). Gravfältet är unikt, men det beror främst på att det bevarats på grund av översandningen. Utan de resta stenarna eller högarna hade gravfältet bara bestått av brandfläckar och brandskadade fragmenterade föremål, som lätt hade försvunnit vid stora arkeologiska schaktningar (Høilund Nielsen 1994). Från dagens perspektiv framstår alltså Lindholm Høje som mindre unikt än på 1950-talet. Platsen kan fortfarande ses som en viktig punkt vid Limfjorden, men knappast som den rimligaste lokaliseringen av Wendila – eller av Vandilsvé.

Det som framför allt har förändrat den arkeologiska bilden av järnålderns Vendsyssel sedan undersökningarna av Lindholm Høje 1952-58 är upptäckten av de så kallade centralplatserna, som sedan 1980-talet har revolutionerat synen på järnålderns samhälle i södra Skandinavien. Centralplatser är mycket stora, fyndrika och långlivade bosättningar. De existerade från 100-talet före vår tideräkning till omkring 1100, och utmärks av stora mängder föremål av brons, silver och guld. Guldgubbar finns på många centralplatser. Många föremål härstammar från olika delar av Europa, samtidigt som avfall från lokalt metallhantverk är omfattande. På de bäst undersökta centralplatserna har påträffats stora hallbyggnader, rituella byggnader, verkstäder, gårdar och stora gravfält. De ligger normalt i inlandet, ofta 5-20 kilometer från kusten eller öppet hav. Flera av centralplatserna bär sakrala namn, som Gudme, Tissø, Vä och Helgö. Centralplatserna har tolkats som storgårdar kontrollerade av järnålderns elitgrupper, som lyckades knyta olika centrala funktioner till sina storgårdar, såsom offentliga ritualer, tingsförhandlingar, säsongsmarknader och vapensyner. Vissa centralplatser verkar ha varit centra för hela landskap, medan andra var centra för mindre bygder (Jensen och Watt 1993; Larsson och Hårdh 1998; Hårdh och Larsson 2002; Jørgensen 2009; Andren 2020a, 2020b). I Vendsyssel har sedan slutet av 1980-talet lokaliserats tre centralplaster, nämligen Stentinget, Liver och Ejstrup.

Stentinget, som påträffades 1989, är en mycket stor bosättning som ligger norr om samhället Klokkeholm i Hellevad socken i sydöstra Vendsyssel. Platsen är lokaliserad cirka 18 kilometer norr om Limfjorden och lika många kilometer från Vendsyssels östkust mot Kattegatt. Metalldetektorundersökningar från 1990-91 visar att den vidsträckta bebyggelsen omfattar cirka 60 hektar på toppen och sluttningarna av en moränhöjd, som ligger cirka 50 meter över havet. Överst på höjden ligger gravhögen Byrhøj, med vid utsikt över det omgivande landskapet. Cirka 1,5 kilometer väster om bebyggelsen rinner Ry å. Stora mängder metallföremål har påträffats från cirka 100 till omkring 1100, men de flesta härstammar från perioden cirka 600-1100. Bland metallföremålen finns smycken, rem- och bältebeslag, vikter, mynt, en torshammare, en guldgubbe och en valkyriafigur. Flera smycken är praktföremål, som är belagda med

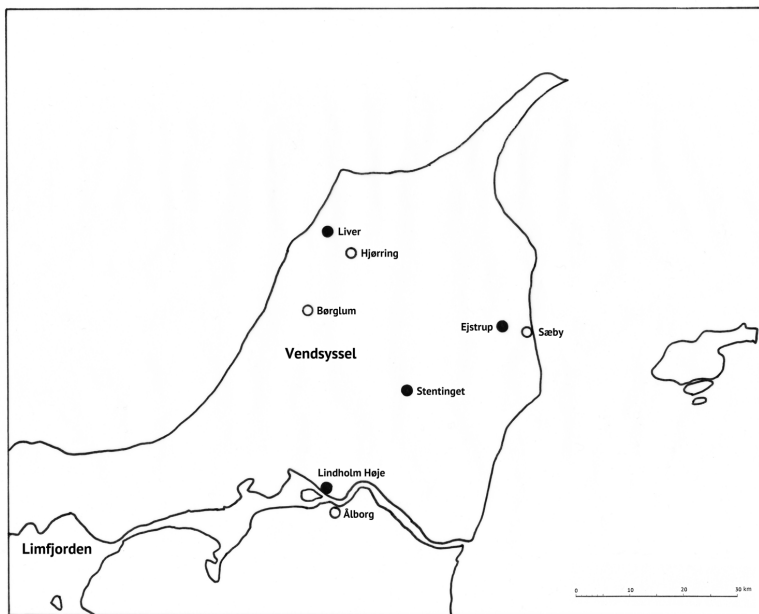
guld eller vitmetall och inlagda med niello, emalj eller ädelstenar. Många föremål är nordiska, men det finns även ting från nordvästra och södra Europa. Förutom färdiga föremål har även avfall av silver, bly, brons och järn påträffats. Vid provundersökningar påträffades bland annat grophus, som har använts som smedjor och vävstugor (Nilsson 1992a, 1992b; Wåhlin 2010, 2014). Ledaren av undersökningarna Torben Nilsson menar att placeringen i landskapet, storleken på bebyggelsen, hantverksspåren och de exklusiva fynden visar att Stentinget "har spillet en ikke uvæsentlig økonomisk og dermed også politisk rolle i landsdelen" (Nilsson 1992a, 129).

Den arkeologiskt påträffade bebyggelsen vid Klokkeholm har fått namnet Stentinget, efter en nutida gård i området, vilken i sin tur har namnet från dösen "Sten Tinget", som finns markerad på Pontoppidans Atlas från 1769 (Nilsson 1992a). Det ursprungliga namnet på bebyggelsen är alltså inte känt, och det gäller även en del andra centralplatser, som Bejsebakken i Himmerland och Sorte Muld på Bornholm. Torben Nilsson föreslår att Stentinget kan vara identiskt med Adam av Bremens Wendila, eftersom arkeologin visar att platsen har haft en mycket mer central roll i Vendsyssel än Lindholm Høje (Nilsson 1992a). Dessutom pekar han på en uppgift i Peder Hansen Resens *Atlas Danicus* från 1680-talet. Resen försöker liksom några tidigare kartografer att lokalisera Wendila, som han kallar Vensela och Vensalia. I en kommentar skriver Resen att "Idag er det en lille flække midt inde i Vendsyssel, og der er næsten kun det bemærkelseværdige ved den, at Rye å løber igennem den". Som Nilsson påpekar är Resens lokalisering av Wendila till Ry å förbluffande lik Stentingets läge (Nilsson 1992a). Stentinget var i början av 1990-talet den enda lokaliserade centralplatsen i Vendsyssel, men senare har ytterligare två sådana platser identifierats, vilket gör tolkningen av Stentinget mindre entydig.

Centralplatsen Liver har påträffats genom metalldetektorundersökningar och provgrävningar på ömse sidor av Liver å. Detta område ligger cirka 6 kilometer nordväst om den tidigmedeltida staden Hjørring, cirka 4 kilometer från Nordsjøkysten (Wåhlin 2010, 2014), cirka 3 kilometer söder om landsbyn Købsted samt cirka 15 kilometer norr om biskopssätet Børglum. Platsen omfattar drygt 30 hektar, men den kan ha varit större, eftersom tidigare åkerjord norr om platsen numera är översandad. Huvuddelen av verkstadsfynden kommer från området väster om ån, där också grophus har påträffats. Vikter och mynt har också påträffats. Metallfynden kan främst dateras till perioden 600-1000, och de vikingatida fynden kommer främst från den västra sidan. Dessutom har stora mängder bärnsten och norska brynen påträffats i Liver. Platsen har namngivits efter ån Liver, men väster om ån finns de två byarna Nørlev och Sønderlev, som inte är vanliga *-lev*-namn. Byarnas efterled syftar just på ånamnet Liver, som betyder "sump". Platsens ursprungliga namn var förmodligen inte Liver, och är därför inte känt.

Ejstrup är beläget i Volstrup socken, cirka 5 kilometer väster om den senmedeltida staden Sæby och kusten mot Kattegatt (Wåhlin 2010, 2014). Metalldetektorundersökningar och utgrävningar visar att platsen omfattar minst 8 hektar. Fynden kan dateras till cirka 600-1000. Bland dem finns ett försilvrat spänne med nielloinläggning och ett anglo-iriskt spänne. Spåren av metallhantverk är omfattande, och flygfoton visar att

många grophus finns inom området. Dessutom har översandade små gravhögar från yngre järnåldern påträffats vid Ejstrup. Namnet Ejstrup är senvikingatida eller medeltida, varför platsens ursprungliga namn är okänt.

Figur 2: Vendsyssel, med Ejstrup, Lindholm Høje, Liver och Stentinget samt Børglum Hjørring och Sæby.

Frågan är om någon av de tre kända centralplatserna kan ha burit namnet Vandilsvé, men denna fråga är också knuten till problemet om det kan finnas fler, ännu oupptäckta, centralplatser i Vendsyssel. Delar av Vendsyssel är sedan 1500-talet utsatt för sanddrift, och kan därför innehålla övertäckta centralplatser som är oåtkomliga (Wählin 2014). Samtidigt är det osannolikt att det har funnits så många fler stora centralplatser om man använder Skåne som analogi. I Skåne kan järnålderns centralplatser lokaliseras såväl genom metaldetektorundersökningar och utgrävningar som genom storskaliga fosfatundersökningar, som genomfördes för sockerbetsodlingen på 1930-talet. En kombination av dessa metoder visar att stora centralplatser i Skåne ligger mellan 25 och 75 kilometer från varandra, medan mindre platser kan vara lokaliserade närmare varandra (Andrén 2020a). Avstånden mellan centralplatserna i Vendsyssel faller inom samma intervall. Avståndet mellan Stentinget och Liver är cirka 33 kilometer, mellan Liver och Ejstrup cirka 37 kilometer samt mellan Ejstrup och Stentinget cirka 21 kilometer.

Namnet Vandilsvé, det vill säga "Vendelbornas helgedom", är ett mycket passande sakralt namn för en centralplats. Namnet skulle dessutom kunna ligga bakom den latinska formen Wendila hos Adam av Bremen. I första hand skulle jag vilja peka

på Stentinget och Liver som möjliga kandidater för platsen Vandilsvé. Stentinget är den största kända centralplatsen i Vendsyssel, men också en av de största i hela Sydskandinavien. Fynd av en guldgubbe och en valkyriefigur antyder förkristna ritualer på platsen.

Av strukturella skäl är också Liver en mycket passande plats för Vandilsvé. Liver ligger inom ett centralområde, med flera viktiga funktioner under yngre järnålder och äldre medeltid. Platsen är lokaliserad cirka 15 kilometer från biskopssätet Børglum, 3 kilometer från landsbyn Købsted och bara några kilometer från den tidigmedeltida staden Hjørring, på samma sätt som Lejre ligger i förhållande till Roskilde (Christensen 2015) och Uppåkra i förhållande till Lund (Hårdh och Larsson 2007). Såväl Lejre som Uppåkra var förkristna centra för hela landskap, varför placeringen av de kristna städerna Roskilde och Lund verkar ha dikterats av en medveten önskan om närhet till de äldre centralplatserna. Därför skulle det vara viktigt med ytterligare undersökningar i Liver, för att se om platsen var större och för att spåra eventuell förkristen kult. Ejstrup verkar däremot vara för liten för att komma ifråga som "Vendelbornas helgedom". Närheten till den senmedeltida staden Sæby spelar inte heller någon avgörande roll i detta sammanhang.

För att i framtiden tydligare avgöra var Vandilsvé kan ha varit lokaliserad i Vendsyssel skulle det behövas ytterligare arkeologiska undersökningar i Stentinget och Liver, men också studier av ortnamn och marknamn i och i närheten av de båda platserna, för att söka efter indikationer på godsbildningar under järnåldern (jämför Brink 1999) och eventuella språkliga ekon av namnet Vendelsvi.

Konsekvenser av Vandilsvés möjliga identifiering

Den mansbot som Dag Högnesson erbjöd sin syster Sigyn och hennes söner i det andra kvädet om Helge Hundingsbane kan alltså motsvara en verklig plats i Vendsyssel. Enligt min mening ska Vandilsvé tolkas som Vendelbornas helgedom, och kan motsvara centralplatsen Stentinget i sydöstra Vendsyssel eller centralplatsen Liver i nordvästra Vendsyssel.

Vandilsvé är bara ett av många ortnamn i de två kvädena om Helge Hundingsbane. Redan 1896 försökte Sophus Bugge identifiera flera av dessa namn, såsom Heðinsey (Hiddensee vid Rügen), Hlésey (Læsø), Hringstaðir (Ringsted på Sjælland), Móinsheimar (Møn), Qrvasund (Stralsund), Svarinshaugr (Schwerin) och Varinsfiqrðr (fjorden vid Warnemünde) (Bugge 1896). Frågan om dessa identifieringar fortfarande håller överlåter jag till dagens ortnamnsforskare att undersöka (jfr. Brink och Lindow 2016), men åtminstone identifieringen av Hiddensee och Læsø brukar accepteras i dagens forskning (*Den poetiska Eddan* 2016, 240, 267). Jag har i annat sammanhang påpekat att i båda kvädena om Helge Hundingsbane förekommer ortnamnen Arastein och Frekastein. De ska förmodligen ses som mytiska namn, men de anknyter till namngivningen av svenska och norska fornborgar, som ofta har namn på -sten, till exempel Bromsten nordväst om Stockholm (Andrén 2014, 89). I prosatexten mellan strof 18 och 19 i andra kvädet om Helge Hundingsbane nämns dessutom att krigare "satt på ett

berg när skeppen seglade in” (Lars Lönnroths översättning i *Den poetiska Eddan* 2016, 271). Även denna beskrivning passar väl in på svenska och norska fornborgar, som normalt var högt placerade, med utsikt över det omgivande landskapet och de omgivande segellederna (Andrén 2014, 89). Här verkar alltså finnas vaga spår av en sydskandinavisk politisk geografi från järnåldern, vilken sträckte sig från södra Norge och mellersta Sverige till den södra Östersjökusten.

Eddadikterna om Helge Hundingsbane och Helge Hjörvardsson saknar paralleller utanför Norden, till skillnad från dikterna om Völsungarna, vilka motsvaras av den tyska Nibelungenlied. Völsungasagan och dikterna om Völsungarna har en historisk kärna, eftersom flera av de mytiska figurerna i texterna motsvarar kända personer från 300- och 400-talens europeiska historia, såsom Attila, Ermanarik och Theodorik. Men i de senare berättelserna och dikterna är personer från olika platser och olika århundraden vävda samman till en samtida mytisk enhet. Enstaka ortnamn som Rhen antyder en historisk förankring till verkliga händelser, men personnamnen och ortnamnen kan knappast användas för att rekonstruera ett historiskt händelseförlopp. På samma sätt ser jag eddadikterna om Helge Hundingsbane och Helge Hjörvardsson. De motsvarar ett vagt återsken av historiska personer, händelser och konflikter i Sydskandinavien, förmodligen under perioden 300-750, men de olika elementen av personer och platser är fogade samman till ett mytiskt presens, som omfattar hjältar och gudar, som rör sig mellan denna värld och den andra världen.

Ett särskilt tack till Morten Larsen, Vendsyssel Historiske Museum, för hjälp och kommentarer.

LITTERATUR

Primära källor

Adam av Bremen. 1984. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översatt av Emanuel Svenberg. Stockholm: Proprius.

Den poetiska Eddan. Gudadikter och hjältedikter efter Codex Regius och andra handskrifter. Översättning av Lars Lönnroth. Stockholm: Atlantis 2016

Sekundära källor

Andrén, Anders. 1985. *Den urbana scenen: Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8° nr 13. Bonn: Habelt & Lund: Glerups

Andrén, Anders. 2014. *Tracing Old Norse cosmology: The world tree, middle earth, and the sun in archaeological perspectives*. Lund: Nordic Academic Press.

Andrén, Anders. 2020a. “Searching for new central place: An experiment”. I *Re-imagining periphery: Archaeology and text in northern Europe from Iron Age to Viking and Early Medieval times*, redigerad av Charlotta Hillerdal och Kristin Ilves, 71-77. Oxford & Philadelphia: Oxbow.

<https://doi.org/10.2307/j.ctv138wt08.9>

- Andrén, Anders. 2020b. "Historical and social contexts". I *The Pre-Christian religions of the North. History and structures, volume II: Social, geographical, and historical contexts and communications between worlds*, redigerad av Jens Peter Schjødt, John Lindow och Anders Andrén, 391-443. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.PCRN-EB.5.116946>
- Brink, Stefan. 1999. "Social order in the early Scandinavian landscape". I *Settlement and Landscape: Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*, redigerad av Charlotte Fabech och Jytte Ringtved, 423-438. Højbjerg: Jutland Archaeological Society.
- Brink, Stefan och John Lindow. 2016. "Place names in eddic poetry". I *A handbook to eddic poetry. Myths and legends of early Scandinavia*, redigerad av Carolyne Larrington, Judy Quinn och Brittany Schorn, 173-189. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316471685.010>
- Bugge, Sophus. 1896. *Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse. Række. 2. Helge-digtene i den ældre Edda, deres hjem og forbindelser*. København: Gad.
- Christensen, Tom. 2015. *Lejre bag myten: De arkæologiske udgravninger*. Jysk arkæologisk selskabs skrifter 87. Højbjerg: Jysk arkæologisk selskab.
- Gelting, Michael. 2020. "The Christianization of Denmark". I *The Pre-Christian religions of the North. History and structures, volume IV: The Christianization process*, redigerad av Jens Peter Schjødt, John Lindow och Anders Andrén, 1581-1622. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.PCRN-EB.5.116991>
- Hald, Kristian. 1965. *Vore stednavne*. Anden reviderede og forøgede udgave. København: Gad.
- Hårdh, Birgitta och Lars Larsson (utg.). 2002. *Central Places in the Migration and Merovingian periods: Papers from the 52nd Sachsensymposium, Lund, August, 2001*. Uppåkrastudier 6. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hårdh, Birgitta och Lars Larsson. 2007. *Uppåkra: Lund före Lund*. Lund: Föreningen Gamla Lund.
- Høilund Nielsen, Karen. 1994. "Lindholm Høje gravpladsen". I *Lindholm Høje: Gravplads og landsby*, redigerad av Erik Johansen och Annette Lerche Trolle, 27-38. Aalborg: Selskabet for Aalborgs historie og Aalborgs historiske museum.
- Jensen, Stig och Margrethe Watt 1993. "Handelscentre og centralpladser". I *Da klinger i muld... 25 års arkæologi i Danmark*, redigerad av Steen Hvass och Birger Storgaard, 195-201. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jørgensen, Lars. 2009. Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd-10th centuries AD. I *Glaube, Kult und Herrschaft: Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa*. Akten des 59. Internationalen Sachsensymposiums und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum, redigerad av Uta von Freedon, Herwig Friesinger och Egon Wamers, 329-354. Bonn: Habelt.
- Krongaard Kristensen, Hans. 2013. *Børglum domkirke og kloster i middelalderen*. Hjørring: Vendsyssel Historiske Museum.
- Larsson, Lars och Birgitta Hårdh (utg.). 1998. *Centrala platser, centrala frågor: Samhällsstrukturen under järnåldern*. Uppåkrastudier 1. Stockholm: Almqvist &

Wiksell International.

- Lerche Trolle, Annette. 1994. "Udgravningen af Lindholm Høje". I *Lindholm Høje: Gravplads og landsby*, redigerad av Erik Johansen och Annette Lerche Trolle, 7-16. Aalborg: Selskabet for Aalborgs historie og Aalborgs historiske museum.
- Lindow, John och Schjødt, Jens Peter. 2020. "The divine, the human and in between". I *The Pre-Christian religions of the North. History and structures, volume II: Social, geographical, and historical contexts and communications between worlds*, redigerad av Jens Peter Schjødt, John Lindow och Anders Andrén, 952-987. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.PCRN-EB.5.116963>
- Much, Rudolf. 1926. "Wandalische Götter". *Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde* 27:20-41.
- Nilsson, Torben. 1992a. "Stentinget: En indlandsbebyggelse med handel og håndværk fra yngre jernalder og vikingetid". *Kuml* 1990: 119-132. <https://doi.org/10.7146/kuml.v37i37.111172>
- Nilsson, Torben. 1992b. "Stentinget". *Skalk* 1992(4):1-9.
- Pedersen, Anne. 1994. "Landsbyerne på Lindholm Høje". I *Lindholm Høje: Gravplads og landsby*, redigerad av Erik Johansen och Annette Lerche Trolle, 39-53. Aalborg: Selskabet for Aalborgs historie og Aalborgs historiske museum.
- Ramskou, Thorkild. 1958. "Vendila". *Skalk* 1958(3):22-29. <https://doi.org/10.3917/presa.022.0029>
- Ramskou, Thorkild. 1976. *Lindholm Høje: Gravpladsen*. Nordiske Fortidsminder B2. København: Nationalmuseet.
- Schjødt, Jens Peter. 2020. "Theoretical considerations". I *The Pre-Christian religions of the North. History and structures, volume I: Basic premises and consideration of sources*, redigerad av Jens Peter Schjødt, John Lindow och Anders Andrén, 1-39. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.PCRN-EB.5.112891>
- Simek, Rudolf. 1993. *Dictionary of Northern mythology*. Translation by Angela Hall. Cambridge: Brewer
- Vikstrand, Per. 2001. *Gudarnas platser: Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- de Vries, Jan. 1957. *Altgermanische Religionsgeschichte II*. Grundriss der germanischen Philologie 12. Berlin: de Gruyter.
- Wessén, Elias. 1927. "Eddadikterna om Helge Hundingsbane". *Fornvännen* 1927:1-95.
- Wählin, Sidsel. 2010. "Detektorfund i Vendsyssel: Klumper, vægtlodder og en langobardisk fibel". *Vendsyssel nu og da* 27:78-87.
- Wählin, Sidsel. 2014. "Metal-rich sites in Vendsyssel: A preliminary presentation". I *Wealth and complexity: Economically specialised sites in Late Iron Age Denmark*, redigerad av Ernst Stidsing, Karen Høilund Nielsen och Reno Fiedel, 143-155. Aarhus: Aarhus University Press.